

DOI <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-3-172-179>
УДК 330:334:339

Алла ЧЕРЕП

д.е.н., професор,
академік НАН ВО України,
Запорізький національний університет,
м.Запоріжжя, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5253-7481

Валентина ВОРОНКОВА

доктор філософських наук, професор,
академік НАН ВО України,
завідувачка кафедрою менеджменту організацій та управління проектами, Інженерний
навчально-науковий інститут ім.Ю.М.Потебні,
м.Запоріжжя, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0719-1546

Регіна АНДРІЮКАЙТЕНЕ

доктор PhD соціальних наук (менеджмент), доцент,
викладач, Литовський університет спорту
м. Каунас, Литва
ORCID ID 0000-0002-0691-7333

Максим ДЕНИСЕНКО

Докторант PhD,
Запорізький національний університет,
м.Запоріжжя, Україна

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ
МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО КЛІМАТУ ЗАДЛЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ**

***Анотація.** Встановлено, що поняття соціально-економічної безпеки пов'язане з процесами глобалізації та інтеграції і визначає перебудову національної економіки відповідно до існуючих правил взаємодії зі світовою економікою. Міжнародні організації вказують на вразливість національної економіки та необхідність забезпечення конкурентоспроможності України, що вимагає уваги до широкого спектру економічних та неекономічних факторів у контексті управління регіональним та національним соціально-економічним розвитком. Тож, аналізуючи спектр загроз соціально-економічній безпеці, зазначаємо, що щонайменше дві третини загроз безпосередньо пов'язані з питанням конкурентоспроможності національної економіки, а третина - з нераціональною економічною політикою в соціальній та екологічній сферах. Цей виклик стосується реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни, забезпечення стійкого балансу між внутрішніми і зовнішніми інтересами та відстоювання стратегічних і тактичних інтересів, що вимагає дослідження соціально-економічної безпеки. Встановлено, що соціально-економічна безпека пов'язана із розвитком людського потенціалу, екологічної безпеки та забезпечення економічного розвитку на засадах інноваційної діяльності з метою забезпечення конкурентоспроможності економіки держави. Визначено, що гуманітарні, екологічні та економічні питання надзвичайно тісно взаємопов'язані. Аналіз безпеки в міжнародному економічному контексті та розробка комплексної системи управління ризиками показує, що гуманітарна безпека охоплює всі найважливіші питання, що стоять*

перед сучасним світом, включаючи мир, права людини, нерівність, здоров'я, харчування, освіти, зайнятість, безпеку громад та особисту безпеку, енергетику, забруднення, біорізноманіття і, звичайно ж, зміну клімату. Запропоновано основні цілі, які відповідають компетенціям інноваційної спільноти, ґрунтуються на доцільності формування соціально- економічної безпеки і направлені на забезпечення конкурентоспроможності економіки держави.

Ключові слова. Конкурентоспроможність, науково-технічний прогрес, потенціал, соціально-економічна безпека, безпека людини, людський розвиток.

JEL Classification: F47, O15.

Absztrakt. Megállapítást nyert, hogy a társadalmi-gazdasági biztonság fogalma a globalizációs és integrációs folyamatokhoz kapcsolódik, és meghatározza a meglévő világgazdasággal való interakciók szabályai szerinti nemzetgazdaság szerkezet átalakítását. A nemzetközi szervezetek jelzik a nemzetgazdaság sérülékenységét és Ukrajna versenyképességének biztosításának szükségességét, ami a regionális és nemzeti társadalmi-gazdasági fejlődés irányításával összefüggésben a gazdasági és nem gazdasági tényezők széles körére való odafigyelést igényli. Ezért a társadalmi-gazdasági biztonságot fenyegető veszélyek spektrumát elemezve megállapítható, hogy a fenyegetések legalább kétharmada közvetlenül a nemzetgazdaság versenyképességének kérdéséhez kapcsolódik, egyharmada pedig az irracionális gazdaságpolitikához a szociális és környezeti szférában. Ez a kihívás az ország társadalmi-gazdasági fejlesztési stratégiájának megvalósítását, a belső és külső érdekek stabil egyensúlyának biztosítását, valamint a stratégiai és taktikai érdekek védelmét érinti, ami a társadalmi-gazdasági biztonság tanulmányozását igényli. Megállapítást nyert, hogy a társadalmi-gazdasági biztonság összefügg a humánpotenciál fejlődésével, a környezetbiztonságával és az innovatív tevékenységeken alapuló gazdaságfejlesztés biztosításával a nemzetgazdaság versenyképességének érdekében. Megállapítottuk, hogy a human, környezetvédelmi és gazdasági kérdések rendkívül szorosan összefüggenek egymással. A biztonság nemzetközi gazdasági kontextusban történő elemzése és egy integrált kockázatkezelési rendszer kialakítása azt mutatja, hogy a human biztonság a modern világ minden legfontosabb kérdését lefedi, beleértve a békét, az emberi jogokat, az egyenlőtlenséget, az egészségügyet, a táplálkozást, az oktatást, a foglalkoztatást, a közösség és egyén biztonságát, az energiaügyet, környezetszennyezést, biológiai sokszínűséget és természetesen az éghajlatváltozást. A társadalmi-gazdasági biztonság kialakításának célszerűségére alapozva, az nemzetgazdaság versenyképességének biztosítását célzó, az innovatív közösség kompetenciájának megfelelő főbb célokat javasoljuk.

Kulcsszavak: Versenyképesség, tudományos és technológiai haladás, potenciál, társadalmi-gazdasági biztonság, ember biztonság, humán fejlődés.

Abstract. It is determined that the concept of socio-economic security is connected with the processes of globalization and integration and determines the restructuring of the national economy in accordance with the existing rules of interaction with the world economy. International organizations point to the vulnerability of the national economy and the need to ensure Ukraine's competitiveness, which requires attention to a wide range of economic and non-economic factors in the context of managing regional and national socio-economic Development. Therefore, analyzing the range of threats to socio-economic security, we note that at least two-thirds of threats are directly related to the competitiveness of the national economy, and one-third - to irrational economic policies in the social and environmental spheres. This challenge concerns the implementation of the country's socio-economic development strategy, ensuring a stable balance between internal and external interests, and defending strategic and tactical interests, which requires a study of socio-economic security. It is determined that socio-economic security is connected with the development of human potential, environmental safety and ensuring economic development on the basis of innovation activity in order to ensure the competitiveness of the economy of the State. It is determined that humanitarian, environmental and economic issues are extremely closely interrelated. Analyzing security in the international economic context and developing a comprehensive risk management system shows that

humanitarian security covers all the most important issues facing the modern world, including peace, human rights, inequality, health, nutrition, education, employment, community security and personal security, energy, pollution, biodiversity and, of course, climate change. The main objectives that correspond to the competencies of the innovation community, are based on the expediency of forming socio-economic security and are aimed at ensuring the competitiveness of the economy of the State have been proposed.

Keywords. *Competitiveness, scientific and technological progress, potential, socio-economic security, human security, human development.*

Постановка проблеми. Важливість дослідження формування соціально-економічної безпеки як чинника забезпечення конкурентоспроможності економік в умовах фрагментованого світу не викликає сумнівів. По-перше, ця тема обумовлена відсутністю розробленої концепції системи соціально-економічної безпеки, яка має бути операціоналізована на національному рівні, враховуючи ситуацію в умовах фрагментованого світу, недостатній рівень науково-технічного потенціалу, втрату лідерства на ключових напрямках науково-технічного прогресу, багато секторів економіки, що не є доцільним, зважаючи на високий рівень зношеності матеріально-технічної бази в По-друге, у широкому розумінні соціально-економічна безпека не може бути відокремлена від національної безпеки та національних інтересів України, наявних ресурсів, рівня розвитку країни та вразливості економіки в міжнародному економічному контексті.

По-третє, підвищити рівень соціально-економічної безпеки держави можливо шляхом удосконалення державного регулювання економічного зростання та підготовки концептуальних і програмних документів щодо інноваційного розвитку стійких систем з метою забезпечення конкурентоспроможності української економіки та створення комплексної системи управління ризиками. По-четверте, для реалізації інноваційного розвитку сталих систем сучасного економічного розвитку необхідно проводити активну антиінфляційну, грошово-кредитну, монетарну та фіскальну політику держави, спрямовану на підтримку реального сектору економіки та стимулювання і підтримку розвитку ринку інноваційної, високотехнологічної продукції та продукції з високою доданою вартістю. Інноваційно-цифрова модель економічного розвитку на основі стратегії ринкових перетворень, орієнтованої на формування інноваційної моделі економічного розвитку, здатна забезпечити Україні конкурентні переваги серед розвинених країн світу з метою реалізації національних інтересів України в міжнародних економічних відносинах та забезпечення необхідного рівня соціально-економічної безпеки.

Метою даного дослідження є розгляд теоретичних та практичних аспектів соціально-економічної безпеки як чинника забезпечення конкурентоспроможності економік в умовах фрагментованого світу.
Методологія. Порівняльний аналіз є одним з основних методів дослідження, що використовується для економічної оцінки динаміки та структури зміни ключових індикаторів і діагностики економічної безпеки. Контент-аналіз - для

вивчення таких документів, як накази регіонального економічного розвитку, нормативно-правові акти, урядові дорожні карти, стратегії та програми, прогнози, статистичні дані та меморандуми. *Об'єктом дослідження* є соціально-економічна безпека як соціально-економічне явище. *Предметом дослідження* є забезпечення конкурентоспроможності економік в умовах розділеного світу через соціально-економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Це пов'язано з вимогами, які сучасна економіка ставить перед науковою спільнотою. У сучасній вітчизняній науковій доктрині напрацьовано чимало визначень економічної безпеки, деякі з яких суттєво відрізняються між собою. Дослідженню Баланюк І.Ф. [1], Максимюк М.М. [1], Глазов О.В. [2], Коленда Н.В. [3], Нижник В.М. [4], Романовська Ю.А. [5], Романова А.А. [6], Сиволап Л.А. [7], О. В. Безпалько [8], А. Д. Бергер [8], Т. М. Березянка [8], О. І. Драган [8], Л. М. Мазник [8], А. О. Левчук [8], О. М. Олійниченко [8], Л. І. Тертична [8], Н. М. Чеснік [8], О. А. Чигринець [8], Тітко Е.В. [9], Утенкова К.О. [10], Чижов Д. А. [11]. Тож, при великій кількості напрацювань, невирішеними питаннями залишаються аналіз проблем безпеки у контексті міжнародного економічного клімату з метою створення комплексної системи контролю ризиків та забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська інтеграція України має велике значення для створення ефективного мегаекономічного простору стабілізуючої європейської економіки, адаптивності національної економіки до умов світового ринку, використання конкурентних переваг національної економіки за рахунок впровадження інновацій, необхідності формування інноваційних концепцій розвитку сталих систем на національному рівні, досягнення європейського (міжнародного) рівня та має вирішальне значення для якості життя громадян.

Соціально-економічна безпека України в умовах економічної інтеграції в європейську економічну систему - це стан економічної та соціальної сфери держави, який реалізується шляхом удосконалення державного регулювання економічного зростання та розробки концептуальних програм створення інноваційного розвитку сталих систем на національному рівні та в європейському просторі. Потреба в інноваційних методах розвитку в Україні, найбільш перспективних для економічного зростання та конкурентоспроможності України, створює необхідні умови для інноваційної діяльності.

Найбільш проблемними факторами для ведення бізнесу є падіння рівня інфляції, корупція, податковий тиск та адміністративні реформи, які впливають на загальний рівень соціальної та економічної безпеки держави. Тому для оцінки нових викликів і загроз необхідно переглянути класифікацію соціальних і національних інтересів України з урахуванням геополітичних викликів, що постали перед країною, та досвіду реалізації стратегії національної економічної безпеки [12].

Безпека людини спрямована на досягнення 17 Цілей сталого розвитку ООН, які вже схвалили і мобілізували 193 країни. Гуманітарна безпека може мобілізувати широку підтримку зобов'язань, вже взятих на себе урядами, агентствами ООН, місцевими громадами, бізнесом, неурядовими та релігійними організаціями, щоб зробити розділений і фрагментований світ кращим і безпечнішим місцем для всіх у контексті соціально відповідального врядування [13].

Безпека більше не стосується лише державної чи військової безпеки, а має охоплювати всі аспекти людського добробуту, включаючи здоров'я, харчування, зайнятість, рівень життя, освіту, соціальну довіру та соціальну толерантність. Безпека людини - це широкий концептуальний підхід, який може бути застосований до всіх сфер політики розвитку. Такий інтегрований підхід може прискорити позитивні дії, спрямовані на подолання таких загроз, як пандемії та зміна клімату, скоординувати та прискорити реалізацію ЦСР і зміцнити багатостороннє співробітництво. Безпека людини - це процес, який може і повинен застосовуватися для покращення реалізації всіх соціально схвалених цілей, пов'язаних з правами людини та людським розвитком. Безпека людини - це про те, щоб поставити людину в центр розвитку. Безпека людини є об'єднуючою силою, яка слугує базовою основою для підвищення ефективності широкого спектру пріоритетних соціальних цілей. Безпека людини є соціальною, екологічною та економічною метою сталого розвитку (ЦСР), яка забезпечує конкурентоспроможність економіки та є чинником її інноваційного розвитку [14].

Екологічна безпека все більше впливає на інші безпекові виклики, такі як конфлікти, охорона здоров'я та мобільність населення. Запобігання деградації довкілля, небезпечним змінам клімату та втраті біорізноманіття може зменшити цей вплив у майбутньому. Екологічна безпека має бути частиною будь-якої програми миру і безпеки, щоб максимально сприяти прийняттю рішень і формуванню політики, спрямованих на досягнення ЦСР. Глобальну екологічну безпеку можна покращити шляхом посилення координації та співпраці на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях управління. Інтеграція та розширення існуючих рішень, таких як відновлення земель у країнах з низьким та середнім рівнем доходу, є одним з багатьох розумних способів досягнення екологічної безпеки. Стійкість є одним з ключових елементів у вирішенні проблеми екологічної безпеки в довгостроковій перспективі.

Стійкість також має практичні аспекти, такі як ефективне управління місцевою та національною інфраструктурою. Іншим аспектом є належне врядування. Це пов'язано з тим, що країни з високим рівнем верховенства права, як правило, краще підготовлені до вирішення екологічних проблем. Екологічні зміни можуть вплинути на глобальну безпеку, змінюючи баланс сил між державами та посилюючи конкуренцію [15].

Екологічні проблеми можуть впливати на безпеку на кількох рівнях. По-перше, вони можуть мати прямий вплив, наприклад, коли стихійні лиха

впливають на засоби до існування і фізичну безпеку людей. По-друге, екологічна нестабільність може спричинити системну нестабільність, наприклад, коли вона призводить до дефіциту продовольства і води. Нарешті, політичний і геополітичний рівень може зазнати негативного впливу в результаті перших двох чинників у поєднанні з поганим управлінням і корупцією. Загрози екологічній безпеці можуть впливати на інші сектори безпеки, посилюючи місцеву, національну, регіональну і навіть глобальну напруженість. Наприклад, вони можуть сприяти виникненню конфліктів через нестачу природних ресурсів (води, продовольства). Це питання буде ставати все більш гострим, оскільки населення світу зростає, а зміна клімату зменшує здатність навколишнього середовища забезпечувати ці необхідні ресурси. Багато громад по всьому світу, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходу, десятиліттями страждають від деградації довкілля через невдалі, неадекватні або неправильно керовані промислові та сільськогосподарські дії і політику. Тому це не є новим питанням безпеки як таким. Однак цей аспект екологічної безпеки може загостритися через прискорення кліматичних змін, які по-різному впливають на різні регіони, такі як Близький Схід, Африка на південь від Сахари та Південно-Східна Азія [16].

Економічна безпека - це сукупність умов і чинників, які гарантують незалежність, стабільність і здатність до постійного оновлення та вдосконалення національної економіки, і саме під таким кутом зору досліджувалася багатьма науковцями. Економічна безпека - це стан економіки, за якого знижується соціальна напруженість у суспільстві за рахунок підвищення добробуту населення та престижу країни на світовому рівні.

. Економічна безпека - це стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціально-політичного і оборонного існування, поступального розвитку, невразливості її економічних інтересів щодо можливих зовнішніх впливів. внутрішні загрози та впливи. Такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально орієнтований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку зовнішніх і внутрішніх процесів розуміється як економічна безпека на державному рівні. Економічна безпека як стан захищеності національної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому забезпечуються економічний суверенітет країни, єдність її економічного простору, умови для реалізації стратегічних пріоритетів, щоб досягти стабільно високих результатів .

Вимір безпеки людини має бути невід'ємною частиною поточної та майбутньої політики, якщо ми хочемо досягти стійкого миру. Серед напрямків діяльності – екологічна безпека, як одна з передумов досягнення миру, безпеки та міжнародної стабільності. Ми розглядаємо екологічну безпеку як важливу складову політики безпеки. Ми прагнемо підвищити обізнаність зацікавлених сторін про цей аспект безпеки та його зв'язок із безпекою держави та людини, а також покращити навички прийняття рішень суб'єктами безпеки з урядів, міжнародних організацій, громадянського суспільства та приватного сектору в

усьому світі. Ми зосереджуємось, зокрема, на складних взаємозв'язках між екологічною безпекою та рядом викликів безпеці, таких як конфлікти, міграція, охорона здоров'я та тероризм. На нашу думку, екологічна безпека охоплює кілька сфер досліджень, включаючи зміну клімату, управління ресурсами та втрату біорізноманіття [17].

Маючи повне уявлення про виклики, з якими ми стикаємося, ми можемо думати про планетарну та екологічну безпеку, розширити кругозір учасників наших курсів і дозволити їм з'єднати точки між сферами безпеки, які їх особливо цікавлять. Важливо, що цей підхід узгоджується з Цілями сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ЦСР) до 2030 року, які ставлять 5Р: Люди, Планета, Процвітання, Мир і Партнерство в основу людської діяльності. Чотири з 17 цілей безпосередньо пов'язані з проблемою екологічної безпеки: ЦСР 6 щодо чистої води та санітарії, ЦСР 13 щодо кліматичних заходів, ЦСР 14 щодо морів і морських ресурсів і ЦСР 15 щодо наземних екосистем [18].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціально-економічна безпека як фактор забезпечення конкурентоспроможності економік у фрагментованому світі забезпечує зростання через розвиток людського потенціалу. Ці підходи узгоджуються з альтернативними формулюваннями стратегічних цілей країн та розумінням майбутнього освіти. Траєкторія внеску освіти у використання сучасних методів забезпечення економічного та соціального розвитку - від технічної підготовки до висококваліфікованих людських ресурсів, економіки, заснованої на знаннях, та інноваційних суспільств. Важливим завданням інноваційного розвитку є створення умов для розвитку громадянами своїх здібностей до інноваційної діяльності. Інноваційні люди повинні вміти адаптуватися до постійних змін у власному житті, економічному розвитку та науково-технічному прогресі. Основними компетенціями інноваційної спільноти є: 1) безперервна освіта, постійне вдосконалення, перепідготовка та самовдосконалення, професійна мобільність та готовність пробувати нове; 2) вміння критично мислити; 3) здатність та готовність до розумного ризику, креативність та підприємливість, вміння працювати самостійно та готовність працювати в команді, готовність працювати в конкурентному середовищі. Формування цих здібностей є тривалим і складним процесом, що включає не лише окремі сфери соціально-економічної політики (передусім освіту), а й необхідність адаптації соціального середовища в цілому до цих цілей.

References

1. Balaniuk I.F., Maksymyuk M.M. Types of economic security. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series Economics*. Issue 1(47).Vol.2, 2016. P. 142- 145.
2. Glazov O.V. National security: essence, features, concept and geopolitical factors. *Scientific works of the Petro Mohyla Black Sea State University. Ser. :Political science*. 2011. V. 155, vol. 143. P. 42-46.
3. Kolenda N.V. Socio-economic security of population and its main components. *Modern directions of theoretical and applied researches* '2013. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf>

4. Nyzhnyk V.M. Economic diplomacy and economic security of Ukraine. *Khmelnitsky: KhNU*, 2007. – 299 p. [Electronic resource]. – Access mode : http://megalib.com.ua/book/10/Ekonomichna_diplomatiya_ta_ekonomichna_bezpeka_Ykraini.html.
5. Romanovskaya Yu.A. Socio-economic security: the content of the category and its objects. *Business Inform.* 2019. №6. C. 13–20. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6>
6. Romanova A.A. The system of ensuring human and civil rights and freedoms in Ukraine. *Law Forum.* 2012. № 2. C. 599-602. URL: FP_index.htm_2012_2_95%20.pdf
7. Sivolap L.A. Theoretical aspects of national security of the country and the impact on it of economic security. *Bulletin of the Azov State Technical University.* 2014. Issue 27. pp. 55-62. UTRL: VPDTU_ek_2014_27_9.pdf
8. Socio-economic security: textbook. persons. / O. V. Bezpalko, A. D. Berger, T. M. Berezyanko, O. I. Dragan, L. M. Maznyk, A. O. Levchuk, O. M. Oliynychenko, L. I. Tertychna, N. M. Chesnik, O. A. Chyhrynets [Edited by O. I. Dragan]. – K.: NUFT, 2019. – 277 c.
9. Titko E.V. National and international security in the context of human rights protection in today's conditions. *Philosophical and methodological problems of law.* 2016. № 2(12). pp. 126-138. URL: Fmpp_2016_2_12.pdf
10. Utenkova K.O. Economic security as a component of national security of Ukraine International Relations. Economics. Country Studies. Tourism (IRECST). *Bulletin of Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economics. Geography.* Vol. 9, 2019. P. 133- 144. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/14463-Article%20Text-28635-2-10-20191027.pdf>
11. Chizhov D. A. National security as an element of the system of ensuring human and civil rights and freedoms // State and regions. Series: Law, 2021, No. 4 (74). P. 96- 101
12. Andriukaitene, R., Cherep, A. V., Voronkova, V. H. Level of corporate social responsibility: the case of tourism. *Management of socio-economic development of regions and the state: collection of materials of the XVI International Scientific and Practical Conference / ed. A. V. Skull.* Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University, 2022. P.183-186.
13. Voronkova Valentina. "Society risk" as a result of the crisis of modern civilization in global change. *Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy.* 2014. Issue 58. P.13-24.
14. Cherep, A.V., Voronkova, V.G., Cherep, O.G. Transformational changes in the management of organizations and human resources in the digital age. *Strategic priorities for the development of entrepreneurship, trade and exchange activities: materials of the III International Scientific and Practical Conference, Zaporizhzhia, May 11-12, 2022.* Zaporizhzhia : NU "Zaporizhzhia Polytechnic", 2022. pp. 393-395.
15. Cherep , A.V., Voronkova, V.G., Cherep, O.G. Systematization of the study of digital transformation of new business models. *Economic, legal and socio-technical directions of evolution of digital society: proceedings of the international scientific and practical conference: in 2 vols.* Volume 2. Dnipro: University of Customs and Finance, 2022. pp. 331-332.
16. Voronkova, V.G., Cherep, A.V., Cherep, O.G. Humanistic concepts of "regenerative economy" and "common good" as an effective factor in human resource management. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: collective monograph.* Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing. Services, 2022. p.27-40.
17. Cherep A.V., Bugai V.Z., Gorbunova A.V., Cherep O.G. Financial planning: workshop for applicants for higher education bachelor's degree specialty "Finance, banking and insurance" educational and professional program "Finance and Credit" Workshop Kyiv: Publishing House "Condor", 2023. 196 c.
18. Cherep A.V., Pulina T.V., Cherep O.G. Innovation management: textbook. Kyiv: Condor, 2018. pp. 23-45.